

Joel Haahtela

Yö Whistlerin maalauksessa

Pienoisromaani

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

Kannen maalaus:

James Abbott McNeill Whistler, American (active in England), 1834–1903

Nocturne in Blue and Silver: The Lagoon, Venice, 1879–80

Oil on canvas

50.16 × 65.4 cm (19 3/4 × 25 3/4 in.)

Museum of Fine Arts, Boston

Emily L. Ainsley Fund

42.302

Photograph © 2022 Museum of Fine Arts, Boston. All rights reserved.

© Joel Haahtela ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2023

ISBN 978-951-1-46569-0

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

1.

Myöhään syksyllä vuonna 1998 matkustin Englannin Yorkshireen tapaamaan pitkäaikaista kirjestyväväni Sergeitä, joka oli perhoskerääjä.

Siihen aikaan olin vakuuttunut, etten eläisi vuotta pidempään, joten vakaa aikomukseni oli toteuttaa kauan uinunut haaveeni ja jättää maailmaan jotain pysyvää ja kaunista. Halusin laatia perhoskirjan vanhalla kuparipainatustekniikalla ja värittää kuvat akvarellein. Käsimaalatuilla kirjalla olisi arvoa lähinnä uniikkina keräilykappaleena.

Idea oli kehkeytynyt mielessäni pikku hiljaa suorastaan pakkomielteeksi, jonkinlaiseksi viimeiseksi toivoksi, johon ripustauduin. Niin kuin edessä odottava tehtävä olisi tarjonnut minulle

hyvin kaukaisen oviaukon, josta kajasti arkaa ja heiveröistä valoa.

Olin tavannut Sergein keväisenä päivänä vuosia aikaisemmin Naxoksen saarella. Etsimme molemmat harvinaista kreikankultasiipeä *Lycaena ottomanaa*, ja olimme sattuneet samaan paikkaan samaan aikaan kuten perhoskerääjillä oli tapana: monet lajit saattoi löytää vain oikealla säällä ja hyvällä onnella. Ja tuo aurinkoinen päivä oli *Lycaena ottomanan* päivä.

Tiemme kohtasivat piikkihensa peittämällä kallioharjanteella, johon kävi Egeanmereltä kevyt tuulenvire. Alhaalla niityllä näkyi pieni bysanttilainen kirkko, sen punertavat kattotiilet. Niin ryhdyimme juttusille ja välillemme syntyi nopeasti perhosveljeys, jota ulkopuolisten voi olla vaikea käsittää.

Jatkoimme rupattelua paikallisessa tavernassa myöhään yöhön, upposimme viinipullon äärellä keskusteluun, jonka aikana minulle selvisi, että Sergei oli vuosien varrella kolunnut läpi miltei kaikki Kreikan saaret ja tunki lajiston kuin omat taskunsa. Illan päätteeksi kirjoitin paperilapulle osoitteeni, enkä uskonut kuulevani hänestä enää

koskaan. Sergei katoaisi niiden lukuisten sattumanvaraisten tapaamisten joukkoon, jotka lipuivat elämän aikana ohitse ja painuivat syvälle kadonneiden ihmisten ja mahdollisuuksien arkiin.

Vuosi tapaamisemme jälkeen postiluukustani putosi kirje Sergeiltä. Hän kirjoitti viimeaikaista perhoshavainnoistaan ja erikoisesta vaellusilmiöstä, joka oli tehnyt häneen valtavan vaikutuksen. Yhtenä elokuisena aamuna hänen puutarhassaan oli lennellyt kymmeniä isonokkosperhosia, Englannissa äärimmäisen harvinaisia vaeltajia. Ilmeisesti jokin poikkeuksellinen ilmavirtaus oli tempaissut tuhansia tai satoja tuhansia *Nymphalis xanthomelaksia* kauas kotikonnuiltaan, toiselle puolelle manteretta.

Pitelin kauniilla käsialalla kirjoitettua kirjettä kädessäni ja ajattelin, että Sergein täytyi olla hyvin yksinäinen mies, tuskin hän muuten olisi lähettänyt sellaista kirjettä minulle, käytännössä tuntemattomalle ihmiselle. Sitten ajattelin, että joskus ihmiset jäivät kummallisella tavalla elämään sisällemme, jokin heissä riipaisi sieluumme, ja lyhytaikainen kohtaaminen saattoi johtaa elin-

ikäiseen vuoropuheluun, ainakin meidän mieles-
sämme.

Vastasin Sergein kirjeeseen ystävällisesti, minkä jälkeen kirjeitä alkoi saapua harvakseltaan. Sergei ei koskaan kertonut henkilökohtaisesta elämästään vaan keskittyi aina perhosiin, jotka olivat hänen intohimonsa, *passio et morbus aureliani*.

Rivien välistä pystyin kuitenkin päättelemään monenlaista ja pikku hiljaa minulle muodostui hatara kuva hänen elämästään. Sergein täytyi olla jo kahdeksankymmenen, sillä tietyistä perhosmuistoista päätellen hän syntyi ensimmäisen maailmansodan aikoihin. Venäjän vallankumouksen jälkeen hänen perheensä oli paennut Pariisiin, missä he olivat liittyneet muiden valkoisten emigranttien yhteisöön ja asuneet Boulogne-Billancourtin kaupunginosassa.

Todennäköisesti Sergei oli toiminut pitkään opettajana Ranskassa, mutta muuttanut jonkinlaisen elämänkriisin seurauksena Englannin Yorkshireen, kunnostanut meren läheltä talon itselleen ja elänyt siellä kutakuinkin erakkona. Kuvauksen perusteella hänen puutarhansa oli näkemisen arvoinen ja suunniteltu houkuttelemaan perhosia.

Eräs kirje paljasti Sergein tehneen aikoinaan pitkän matkan Ranskan Guaynaan ja Surinamiin. Hänen trooppisten perhosten kokoelmansa oli merkittävä.

Maininta Surinamista herätti mielikuvitukseni, sillä olin pitkään kantanut mukanani Maria Sibylla Merianin kirjaa *Die Reise nach Surinam*, jossa tuo 1600-luvulla syntynyt hämmästyttävä nainen kuvasi matkaansa tropiikkiin. Marian isä Matthäus Merian oli toiminut vaskenpiirtäjänä ja kustantajana, mutta kuollut Marian ollessa aivan pieni. Hänen uusi isäpuolensa, tulppaanikauppias ja asetelmamaalari Jacob Marrell oli kuitenkin opettanut lahjakkaalle tytölle kuparipainannan taidon, ja myöhemmin Mariasta oli kehkeytynyt omintakeinen luonnontutkija, joka kuvasi ensimmäisenä perhosen täydellisen metamorfoosin. Hyönteiset eivät syntyneet mudasta ja paholaisen vaikutuksesta, kuten korkeasti oppinut kirkkoisä Tuomas Akvinolainen oli arvellut, vaan muuttuivat alkeellisen näköisestä toukasta koteloksi, josta lämpö hivutti ne esiin kuin taikuri hatustaan. Marian havainnot olivat aikaansa edellä, ja taidokkaan kaiverruskokoelman kauneus vei katsojan silmän-

räpäyksessä maapallon toiselle puolelle, päivän-tasaajan autereiseen ja helmenkasteiseen aamuun.

Elämän arvaamattomuuden ja monimutkaisuuden keskellä minua kiehtoivat menneiden aikojen luonnontieteilijät, jotka uskoivat vakaasti, että kuvaaminen, järjestäminen ja luokittelu johdattelivat ihmiskuntaa kohti perimmäistä totuutta ja lopulta kenties sinne, mitä Immanuel Kant oli kuvannut termillä *das Ding an sich*, olio sinänsä. Meidän tehtävämme oli purkaa maailma osiin, luoda siihen järjestys ja löytää sen kautta ratkaisevat yhteydet. Vain siten pystyimme salapoliiisin tavoin kulkemaan askel askeleelta kohti alkupistettä. Jos nyt näimme edessämme vain pysäytyskuvia, niin kaukana evoluution taivaanrannassa, taksonomian haarautuvien polkujen päässä tutkijaa odotti hetki, jossa hän sai omin silmin katsella elämän syntyä.

Mutta jokaisesta luonnontieteilijästä tuli löytyä myös ripaus taiteilijaa, kuten Maria Sibylla esimerkillään osoitti, sillä kauneus ja järjestys kulkiivat käsi kädessä. Oikeastaan kauneus oli suurinta mahdollista järjestystä, koska kauneus oli harmoniaa, johon luonto joka hetki pyrki. Oli nimit-

täin virheellinen käsitys, että luonnossa epäjärjestyksensä lisääntyisi, asia oli pikemminkin päinvastoin. Kaikki luonnossa pyrki jatkuvasti tasapainoon, korjaamaan itseään kohti täydellisyyttä, vaikka ihminen teki parhaansa häiritäkseen mekanismeja. Ja kun piirsimme paperille perhosen, me katselimme luonnon täydellistä symmetriaa ja tulimme samalla osaksi tuota suurta kauneutta.

Nämä ajatukset mielessäni kirjoitin Sergeille ja tiedustelin, voisinko tutustua hänen trooppisten perhosten kokoelmaansa ja maalata valikoiduista lajeista akvarellit tulevaa kirjaani varten. Vastausta odotellessani ryhdyin harjoittelemaan kaivertamista ja uppouduin kuparilevyjen saloihin niin perin pohjin, että kadotin usein ajantajuni ja työskentelin pitkälle aamuyöhön saakka. Hitaasti työvälineet alkoivat totella kättäni, itsetuottamukseni kasvoi ja kehityin yö yöltä tarkemmaksi ja vakaammaksi kaivertajaksi. Kirjan valmistuminen alkoi todella näyttää mahdolliselta.

Vastaus saapui parin kuukauden odottelun jälkeen elokuussa. Sergei kirjoitti, että voisin tulla hänen luokseen syksyllä ja yöpyä vierashuoneessa. Itse asiassa olisin ensimmäinen vieras huoneessa

koskaan. Minun kannatti lentää Lontooseen ja matkustaa junalla Yorkiin, missä voisin vieraillla Yorkin tuomiokirkossa. Kirkon lasimaalaukset loihtivat aurinkoisena päivänä kulkijan päälle lumotun valokylvyn ja pilvisenä päivänä roosaan vivahtavan salaperäisen hiljaisuuden. York eli muinainen Eboracum oli myös kaupunki, jossa Konstantinus julistettiin keisariksi vuonna 306, sen kauemmaksi kodistaan nuori sotapäällikkö tuskin olisi voinut eksyä, Sergei jatkoi kirjeessään. Katedraalin rauhasta voisin jatkaa matkaani linja-autolla rannikolle Whitbyn kaupunkiin, johon hän tulisi minua autolla vastaan.

2.

Kun saavuin syyskuisena iltapäivänä Whitbyn kaupunkiin, Sergeitä ei näkynyt missään. Odottelin linja-auton päätepyssäkillä puolisen tuntia ja arvelin hänen yksinkertaisesti unohtaneen minut. Viimeisestä kirjeestä oli ehtinyt vierähtää pitkä tovi.

Olin uupunut matkasta ja pistäydyin *The Plough Inn* -nimisessä perienglantilaisessa pubissa, jonka ikkunasta saatoin samalla päivystää josko Sergei sittenkin ilmaantuisi paikalle. Tilasin tuopillisen kitkerää alea, kaivoin repustani yhden Sergein kirjeistä ja naputtelin osoitteen puhelimeni karttasovellukseen. Matkaa talolle kertyisi apostolinkyydillä seitsemän kilometriä, minkä

arvelin jaksavani kyllä kävellä. Sitä paitsi päivä näytti patikoimiseen sopivalta: kaikkialla leijaili miellyttävä syksyinen pouta. Yorkshiren paljon mainostetuista sateista ei ollut tietoaakaan. Ehtisin hyvin perille ennen pimeän tuloa.

Hieman myöhemmin kapusin reppu selässä kylän itäiselle kukkulalle, jonka maamerkinä kohosivat 600-luvulla rakennetun Whitby Abbeyn jylhät rauniot. Luostarissa oli aikoinaan asunut ensimmäinen tunnettu englantilainen runoilija Cædmon, ilmestyksen kautta runon lahjan saanut paimen. Ennen matkaa olin lueskellut matkaoppaaksi hänen vanhalla englantilla kirjoittamaansa hymniä. Nuo yksinkertaiset ja liikuttavan kömpelöt säkeet veivät muurien kainaloissa palavien tulien kajoon, talvisiin iltoihin, joista kantautui etäinen laulu, pienen ihmisen surumielinen ymmärrys taivaan suuruuden ja oman väistämättömän kohtalonsa edessä.

Ja kun tutkiskelin taivasta vasten kohoavia tummia raunioita, minusta tuntui kuin olisin katsellut jonkinlaista varjokatedraalia, mikä sai minut ajattelemaan, että jo varhain elämässäni olin tuntenut sisälläni kaksi polkua, valoisan ja

varjoisan. Arvelin, että tunne saattoi alun perin liittyä lapsuudenmaisemaani, jota hallitsivat kaksi sairaalaa, kuin muinaiset Jerusalem ja Babylon. Meidän kotimme sijaitsi järven rantamille rakennetun keuhkoparantolan kupeessa. Muutaman kilometrin päässä toimi mielisairaala, joka oli muistikuvissani aina uhkaava, varjoisa ja tuntematon alue. Se imaisi elämän kolhimat potilaat syvälle mustaan aukkoonsa, ja lapsena olin varma, että monikaan heistä ei palannut takaisin.

Sama kaksoistodellisuus luonnehti matkalle lähtöäni. Suunnittelin perhoskirjaani, mutta valmistauduin olemaan palaamatta koskaan takaisin. Otin kuuden kuukauden virkavapaan työpaikaltani Kansalliskirjastosta, järjestelin kaiken neuroottisella pieteetillä ja sijaiseni sai luultavasti vuoden parhaan perehdytyksen. Vein turhat tavarat Pelastusarmeijan keräyspisteeseen, en halunnut aiheuttaa ylimääräistä haittaa kenellekään. Hoitokodissa asuva äitini itki hiukan, vaikka hänen aikaperspektiivinsä tuskin ulottui muutamaa päivää kauemmas. Painoin käden hänen lämpöiselle kädelleen, ja koskettaminen lohdutti meitä molempia, tuntui vaikealta jättää

hänet. Viimeisenä iltana ennen lähtöä luin loppuun Ishiguron *Menneen maailman maalarin* ja kävin pudottamassa kirjan yömyöhään Töölön kirjaston palautusluukkuun. Kaiverrusvälineet jätin kuitenkin pöydälle odottamaan, vastalauseena kuolemalle. Ja vielä porraskäytävästä palasin takaisin kastelemaan vuosien aikana valtavaksi kasvaneen gardenian, vaikka tiesin sen olevan mennyttä. Pian kukaan ei enää huolehtisi siitä, mutta huoneessa leijuisi hetken puhkeavan kukan tuoksu.

Jatkoin matkaa alas kiemurtelevaa polkua ja näin edessäni avautuvan meren, tuulessa taipuvan syksyisen heinän. Aurinko sai meren hohtamaan ja päivä kehittyi iltaa kohti kuin hopeagelatiini-vedos. Valo toi mieleeni Josef Sudekin melankoliaa tihuttavat valokuvat, jotka olivat antaneet minulle kaikkein synkimpinä aikoina syvää ja parantavaa lohtua.

Muistin, että kirjansitojana työskennellyt Sudek menetti toisen kätensä ensimmäisessä maailmansodassa, ja ehkä juuri puuttuva käsi oli hänen valokuviansa salaisuus. Julkisuutta karttavalle miehelle riitti kuvauskohteeksi oman atel-

jeen ikkuna Prahassa, sadepisarat lasissa, ikkunalaudalle unohtunut munankuori, rikkinäinen valkoinen kannu. Vuosien myötä hänen maailmansa pieneeni pienenemistään, kunnes se mahtui lopulta yhteen homeiseen omenaan. Omena ei kenties näyttänyt kummoiselta, mutta Sudek onnistui tekemään siitä runollisen mestariteoksen, mikä saattoi tarkoittaa vain sitä, että Sudek näki omenan eri tavalla kuin muut. Ja hän pystyi kuvaamaan eri tavalla näkemisen niin, että myös muut alkoivat nähdä toisin.

Sudek muistutti minua toisesta suuresta yksinäisestä, koko elämänsä Bolognan Via Fondazzalla asuneesta Giorgio Morandista, joka hänkin löysi kaikki aiheensa oman ateljeensa pöydältä. Morandi oli hiljainen mietskelijä ja hänen meto-dinsa toi mieleen keskiajan mystikot, jotka luopuivat maallisesta omaisuudestaan ja vaelsivat hengellisessä pimeydessä, joka ihmeellisellä tavalla alkoi muuttua läsnäolon kokemukseksi.

Minua oli aina kiehtonut Granadassa eläneen Ristin Johanneksen kirja *Pimeä yö*, joka osoitti ihmiselle hänen henkisten kykyjensä rajallisuuden ja johdatteli niistä luopumiseen. Todellinen